

Waltraud Herbstrith (Teresia a Matre Dei OCD)

EDITH STEIN I TOMA AKVINSKI

Ne smije se zaboraviti da je Edith Stein, učenica velikog filozofa Edmunda Husserla (1859—1938.), obraćenica sa židovstva i kasnije karmelićanka, značajno pridonijela razumijevanju spisa sv. Tome. Njezino zanimanje za Akvinca dokazuje da njegova nauka i egzistencijalno djelovanje nije pregaženo vremenom, nego da može dati poticaja za kršćanski odgovoran angažman. Edith Stein, Josef Pieper i drugi pokazali su da Tomu valja promatrati u povijesnim prilikama svoga vremena, kao i u nadvremenskoj djelotvornosti, a ne kao zastupnika zastarjelog skolastičkog mišljenja, koje je bilo više svojstveno epigonima, a ne duhu sv. Tome.

Put k Tomi — povratak svijetu

Kad je o. Erich Przywara DL 1925. potaknuo Edith Stein ne samo da prevede pisma kardinala Newmana, nego također da se pozabavi i Tomom Akvinskim, otvorio se Husserlovoj učenici novi svijet. Poslije njezina obraćenja na katolicizam 1921./22. vjerovala je Edith da bi mogla radikalno prekinuti sa svojom znanstvenom prošlošću i živjeti još samo za molitvu i razmatranja. Iz obiteljskih razloga odgodila je ulaz u karmelićanski red Terezije Avilske i prihvatila službu učiteljice kod dominikanki u Speyeru. Dok je ona uništavala sve mostove iza sebe, znanstveni svijet zanimao se za njezine radove u »Godišnjacima za filozofiju i fenomenološko istraživanje«, koje je izdavao Husserl, pa je i Edith Stein polako spoznala da se svijet vjere i njezina težnja za temeljnim filozofskim istraživanjima ne smiju međusobno isključivati. Prihvatila je poticaj

Przyware i prevela na njemački »Istraživanja sv. Tome Akvinskog o istini« (*Quaestiones disputatae de veritate*)>

Edith je bilo jasno da ona kao neskolastičarka ne može dati znanstveno točan prijevod. Više je htjela obući u moderno jezično ruho te srednjovjekovne diskusije, koje je smatrala ključnim djelom Akvinca, da bi zainteresirala za Tomu i onog tko nije vješt latinskom jeziku. Njezina je namjera bila sama stvar, a ne povijest i filologija. U svom uvodu piše da će možda »i poznavaoци izvornika imati izvjesne koristi od takvog prijevoda... jer oni, kojima je udomaćen tomistički sistem pojmova, udaljeni su od modernog filozofskog mišljenja pa im ovaj pokušaj ponovnog davanja tog sistema u filozofskom jeziku našeg vremena može donekle pomoći pri upoznavanju s modernim filozofskim mišljenjem.«[^]

Raspravljanje s Tomom otvorilo je Edith Stein vidike koji nisu utjecali samo na njezinu vjersku spoznaju nego i na njezino praktično ponašanje. »U vrijeme neposredno pred moje obraćenje, kao i neko razdoblje poslije toga, ja sam, naime, mislila da živjeti religiozno znači napustiti sve zemaljsko i prionuti mislima samo uz Božje stvari. Postupno sam počela uvidati da se na ovom svijetu drugo traži od nas i da se u kontemplativnom životu ne smije prekinuti veza sa svijetom... Ukoliko je netko dublje uronio u Boga, to više mora u njegovu smislu izaći iz sebe, tj. ući u svijet da bi unio u nj Božji život.« Bavljenje Tomom prokrčilo joj je put povratka filozofiji i oslobodilo je od opasnosti protusvjetskog spiritualizma koji bi je odvrćao da stavi svoje darove u službu istine. »Da je moguće baviti se znanošću kao služenjem Bogu, sinulo mi je tek kod sv. Tome; i od tada sam se mogla odlučiti da ponovno pridem znanstvenom radu.«* Toma joj je pomogao da ugleda akciju i kontemplaciju u njihovu ispravnom međusobnom uvjetovanju tako da nikad nije suprotstavljala jedan element drugome i na taj način obadva otuđivala od kršćanskih zahtjeva.

Filozofija i teologija

Edith Stein se osjećala primoranom da dade novi smjer svojem mišljenju. Uskoro je učenica uvidjela kakve prednosti pruža cjelokupan tomistički pogled na svijet u usporedbi s modernim mišljenjem, koje je samo spoznajno-teorijsko. Najprije je bila zbunjena i pitala se kojom

[^] Najprije objavljeno 1931/1934. Ponovo izdano kao sv. III i IV »Djela« Edith Stein. Löwen-Darmstadt 1970.

« Nav. dj., III, 7.

³ Pismo od 12. 2. 1928., citirano u W. HERBSTTRITH: *Pravo lice Edith Stein*, Bergen—Enkheim 1972, 71.

metodom zapravo Toma postupa. Ona se smatrala pozvanom za »neposredno stručno istraživanje«. Njezinom fenomenološkom mišljenju bilo je teško snaći se u tuđim pojmovima. Osim toga, pri dokazivanju svog misaonog postupka Toma se koristi bezbrižno antičkom i kršćanskom misaonom baštinom tako da, na primjer, ne isključuje filozofsko istraživanje od vjerskih istina ili od citata otaca. To je za Edith Stein bio nečuveni postupak. Toma je istodobno i filozof i teolog. Ono što za fenomenologiju postoji kao mogućnost: nebo, anđeli. Bog, bili su za Tomu zbiljska bića, prema kojima čovjek, koji razmišlja i vjeruje, treba da zauzme stav. Ali Edith Stein je bila zahvalna što Toma ne zasićuje istraživaoca spoznajnim problemima i metodama, nego mu daje krepku filozofiju života. Sve jače je spoznavala da Tomino takozvano »cjepidlačenje« nudi praktičnu životnu pomoć. »Tko duže vrijeme živi u svojem svijetu s tim jasnim i oštrim, mirnim i promišljenim duhom, taj će sve češće uviđati da on u t[^]kim teorijskim pitanjima ili praktičnim situacijama, prema kojima je prije bio bespomoćan, nalazi lagano i sigurno rješenje; i kad on tada — sam iznenađen — o tome razmisli, kako je to moguće, tada otkriva da je Toma sa svojim 'cjepidlačenjem' stvorio za to podlogu.«* Da bi čitaocu olakšala čitanje »Quaestiones«, Edith Stein je izmijenila nezgrapnu formu skolastičkih rasprava u sintetički misaoni postupak, koji je modernom čitaocu lakše shvatljiv. Ona je uvela odmah načelno rješenje pitanja bez cjenkanja sa suprotnim mišljenjima i zaključila svako »Pitanje« sažetim objašnjenjem.

Edith Stein je studirala i prevela Tomu da bi sebi i drugima pomogla oblikovati život u duhu vjere. Osobito je cijenila kod Tome njegovo pošteno traženje istine. Nije osjećao straha da postavlja pitanja »poganima« kad je njihova prirodna spoznaja bila put k istini.

Posljedice te spoznaje primijenila je Edith na dijalog s fenomenologijom najprije u svome prilogu za jubilarno izdanje prigodom 70. godišnjice rođenja Husserla: »Husserlova fenomenologija i filozofija sv. Tome Akvinskog«. Tu je ukazala na značajne podudarnosti u metodi obaju mislilaca. Ujedno je shvatila Husserla kao metodički posebno strogo zastupnika onog modernog mišljenja koje zahtijeva da se spozna istina polazeći od spoznajnog subjekta u cjelovitom smislu. Za Tomu upravo vjera otvara filozofiji isdne koje ona ne bi mogla ni na jedan drugi način dokučiti. Vjeri kao takvoj nije potrebno nikakvo filozofsko dokazivanje. Ona sama u sebi nosi svoju sigurnost. Za Tomu nema veće sigurnosti od vjerske. Istina pak objave otvara razumu obzorja u koja on može filozofski prodrijeti. U »naknadnom razmišljanju« o stvarnom postupku sv. Tome

* E. STEIN, *Husserlova fenomenologija i filozofija sv. Tome Akvinskog*. Posvećeno 70. godišnjici Edmunda Husserla. Dopunski svezak uz »Godišnjake za filozofiju i fenomenološko istraživanje«. Halle 1929, 324.

pokazuje se Edith Stein materijalna i formalna zavisnost filozofije od vjere, to jest njezina upućenost na cjelinu nama dostupne istine i na najvišu mjeru nama moguće sigurnosti koja može biti samo vjerom posredovana.[^]

Pri tome Toma ne brka filozofiju s teologijom. On ne sili nikoga da prihvati njegovu vjeru, ali je siguran da istina svjedoči sama za sebe. Ta spoznaja bila je za Edith osloboditeljska. Ona se osjećala suodgovornom za susret između prošlosti i današnjice. Svoj vlastiti životni program sažela je riječima: »Tako pravi filozofi pružaju jedan drugome ruke preko granica prostora i vremena. Tako su učitelji sv. Tome bili Platon i Aristotel i sv. Augustin — ali treba uzeti u obzir: ne Aristotel sam, pa također ni Platon ni Augustin — i nije mu ništa drugo preostajalo nego da filozofira, stalno raspravljajući s njima.«*

U Tominoj teoriji spoznaje otkrila je mnoge dodirne točke s modernim mišljenjem, dapače podudarnosti između rezultata njezinih ranijih fenomenoloških radova i njegovih istraživanja. Peter Wust je rekao o njezinu prijevodu Tome da je Edith Stein »najvećeg fenomenologa srednjeg vijeka sprijateljenog s bitkom predočila fenomenologu našeg vremena zgrčenom u subjektivizmu«. Edith Stein je učinila fenomenološku metodu korisnom za skolastičko mišljenje i otvorila je područje u koje su ušli i drugi, kao što su pokazali pokušaji belgijskih i francuskih neoskolastičara.

Spoznaja i ljubav

Edith Stein naučila je od Tome sve primjereniji prilaz svijetu. Unutrašnji »pomak«, za koji se činilo da će poništiti duhovnu aktivnost obrćenice, nije bio cilj nego put. Potrebno »oslobađanje« od svijeta prešlo je u službu Boga, koji je vratio vjernici njezinu potpunu »prirodnu djelatnost«. Ono što je Terezija Avilska potakla u Edith Stein, to je Toma dosljedno proveo dalje. On joj nije govorio samo odlučujuće stvari o vjeri i znanosti nego mu nije bio nepoznat ni mistični put vjere, koji samo u ljubavi nalazi svoje ispunjenje. Trijezne analize mislioca prožete su žarom njegove ljubavi prema Bogu. Tko može tako govoriti o vjeri i ljubavi kao on, taj nije samo o tom razmišljao, nego je to i iskusio. Nije on uzalud pred kraj svojega života svoje najveće djelo »Sumu teologije« nazvao slamom pred Božjim licem. S pravom se njemu pripisuje dubokoumna himna » Adoro Te, devote latens Deitas« (Klanjam ti se smjerno, tajni Bože naš). Skriveni Bog Sv. pisma bio je i Akvinčev Bog,

» Nav. dj., 320.

• Nav. dj., 316.

> Citirano u: SR. TERESIA RENATA DE ŠPIRITU SANCTO OCD, *Edith Stein*. Životna slika filozofkinje i karmelićanke. Nürnberg 1954, 136.

Bog kojeg se mora tražiti u ljubavi i samoočitovanju i koji se tražitelju daruje tako da mu izmiče.

Suprotno modernom mišljenju, Toma je shvaćao ljudsku dušu kao jedinstvo motrenja i ljubavi. Ipak je ljubavi (u zemaljskom životu) davao prednost. Vjera vodi k njoj. Ali vjera je nejasan put, jer razum ne može prirodnom snagom uvidjeti vjerske istine. Razumu je potrebno prosvjetljenje Božje milosti, kao i pristanak volje. »Savršenstvo ljubavi«, kaže Toma u »Quaestiones«, ne sastoji se u sigurnosti spoznaje, nego u jačini zahvaćenosti.® Ljubav je osobno uzbuđenje koje nadilazi spoznaju. Vjera je usmjerena na »odsutno«, ona je »osnova za ono čemu se treba nadati«, ljubav je upravljena prema »Neshvatljivom«, prema Bogu, koji je sama ljubav: »To je krajnji domet ljudske spoznaje: upoznati Boga kao Nepoznatog.«⁸ Skolastički mislilac se slaže s Terezijom Avilskom kad piše: Ukoliko je volja »privučena duhovnim i božanskim stvarima, ona se udaljuje od osjetila više nego razum, jer razum može biti manje prožet Božjim stvarima nego što teži i ljubi duh ... Ne može se reći da je razum bliži najvišem cilju nego volja; jer dušu, doduše. Bog privlači više po razumu nego po duhu, no ipak duh Ga dostiže savršenije nego razum.«⁹ Vjera koja je usmjerena prema istini mora biti dovršena ljubavlju.

Okrijepljena u raspravi s Tomom, poduzela je Edith 1928. godine putovanja u svrhu predavanja, u kojima je obrađivala suvremene probleme ženske naobrazbe, kao i stav žene uopće. Usput je pripremala svoju habilitaciju, jer su joj savjetovali da napusti školu i da prenese svoju aktivnost na sveučilište. Godine 1932. preuzela je docenturu na Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiju u Miinsteru. Ali poslije godine dana udaljili su je s položaja nacionalsocijalisti. Sada se smatrala slobodnom da ostvari svoju dugotrajnu želju i da stupi u karmelićanski red. Izabrala je kolnski Karmel i bila je spremna odreći se znanstvenog rada. Dalekovidnost njezinih pretpostavljenih dopustila joj je na kraju godine u novicijatu da dovrši svoju studiju »Zbiljnost i mogućnost«. Svojem djelu dala je naslov »Konačno i Vječno Biće«. Profesor Koyré (iz Pariza) nazvao je to djelo njezinom autobiografijom, u kojoj polazi od spoznaje i otvara perspektive do mistike. I u tom radu susreću se Toma i fenomenologija. Od Tome je Edith naučila promatrati filozofiju kao pripremni put za vjeru. Preko njega je uspostavila vezu s evropskom tradicijom. Čvrsto je nastojala povezati srednjovjekovno mišljenje sa suvremenom filozofijom. I kad polazi od Tome, ona pokazuje svoje fenomenološko porijeklo. Ona je htjela suženom pojmu »philosophia perennis« (vječna filozofija) ponovo vratiti prvotni smisao plodne duhovne izmjene s prošlošću. U Tominoj školi upoznala je Edith da ne smije misliti osam-

⁸ Vidi bUj. 1, III, 268.

⁹ TOMA AKVINSKI, *Komentar na Boetija, O Trojstvu* 1, 2 uz 1.

¹⁰ Vidi bUj. 1, IV, 199.

Ijeno, nego kao član velike ljudske obitelji. Učenje stvara razumijevanje, posreduje poticaje i odgaja strahopoštovanje pred radom drugih. Stoga Edith piše »Konačno i Vječno Biće« kao »učenik za suučenike«^{^^} i nabačuje nacrt nauke o biću, što ponovo postavlja metafizičko prvobitno pitanje, pitanje o bitku.

Ja, Bitak i Božje Ti

Pri tome ona ide putem koji odgovara modernom mišljenju. Polazna je točka Husserlove učenice Ja, svijest o ljudskom vlastitom iskustvu. »Kad god je ljudski duh u svom istraživanju istine tražio nedvojbeno sigurno polazište, našao ga je u neizbježnoj blizini u činjenici vlastitog bivstvovanja.«^{^^}

Iskustvo vlastitog bivstvovanja ipak je na svojstveni način razapeto, ono ima dvostruko lice. Čovjek osjeća svoje biće samo kao točku na valnoj liniji svojeg doživljaja. Čim ga je uhvatio, ono mu ponovno isklizne. To stalno hvatanje i ponovno gubljenje može biti nevjerojatno istinit, stvarni život. Fenomenološko promatranje biti sastoji se u tome da u valnom udaru iskustva ocrtta ideju bića, koja je lišena svih vremenskih ograničenja. Iskustvo ideje ili biti bića osniva se na uvidu da iz bića nešto prodire što se ne poklapa s jednostavnim tu—bivstvovanjem stvari. Bivstvovanje se pojavljuje kao odraz prvog Bića, prasluka od koje prima svoju bit. Edith Stein zaključuje iz toga: »Zagonetke koje nam biće i spoznaja tih prasluka ... postavlja ... potiču nas da odgovor koji nam duguje filozofija sasma naravne spoznaje potražimo na drugom području: u vjerskim istinama i u teološkoj znanstvenoj predaji.«** Krist kao Vječna Riječ nudi se tražiocu kao mjesto koje u sebi obuhvaća sve prasluka. Samo u Bogu nestaje podvojenosti između biti i bića. Odnos prasluka—odraz narušen je kod stvorova zlom, ali nije nestao. Oslanjajući se na Tomu, Edith raščlanjuje stvoreni svijet na bića koja se u različitim stupnjevima nadilaze. Svaki stupanj odgovara Božanskom Biću i u svakoj osnovnoj formi, bila ona materijalne, organske, životinjske ili duhovne naravi, ostvaruje se Božja misao.

Heideggerovoj tjeskobnoj »slobodi k smrti«, njegovu bivstvovanju koje teži u »ništavilo« suprotstavlja ona ljudski duh, koji je stvorio Bog. Ona žali što Heideggerova genijalna analiza ne predstavlja »kozmološki i od Boga nošeni svijet«, nego svodi poimanje bića na uski obzor Ja. »Ali u metafizici se radi o smislu bitka kao takvog, a ne samo ljudskog

" E. STEIN, *Konačno i Vječno Biće*. Pokušaj uspona do smisla bića (»Djela« II), Löwen — Freiburg 1950, str. VIII.

" Nav. dj., 34.

" Nav. dj., 227.

hića. Tko preskače pitanje o smislu bitka, koje se nalazi u poimanju bića i stoga bezbrižno »ocrtava« poimanje bića čovjeka, taj je u opasnosti da se odvoji od smisla bitka.«**

Tomina učenica naučila je u borbi oko Aristotelova pojma forme promatrati jasno i potvrdno svu stvarnost. Platonove ideje i Augustinova nauka o Trojstvu pomogle su joj zajedno s Duns Skotovom naukom o pojedinačnom biću da dublje shvati bit bića. Njezina analiza bitka završava pogledom na tajnu Presv. Trojstva. Pitanje o smislu bića nalazi za Edith svoj zadnji odgovor u osobnom Božjem Ti. Bog, koji se očituje u Starom zavjetu kao »Ja sam tu«, pokazuje se u Novom zavjetu u Kristu kao izvor trostrukog događaja ljubavi u kojem može sudjelovati svaki čovjek po milosti. Krajnji cilj čovjeka je njegovo prepuštanje Božjem Ti i njegovo približavanje u sličnosti ljubljenoj »praslici«.

U svojoj studiji Edith Stein na cijelom području stvarnosti ocrtava razvoj bića koji je usmjeren prema troosobnom Bogu. Čovjek nije izručen ništavilu i u egzistencijalnoj brizi ne čuje samo jeku svoga vlastitog glasa. Bog ga je pozvao u stalnu zajednicu Svetoga Duha. On nije beskućnik, nego počiva skupljen u jezgri svoje biti da bi u svaki čas mogao izaći u slobodnom duhovnom oblikovanju. Samo onaj čovjek koji donosi svoje odluke iz takvoga svog središta živi u punini bića. Stupnjevi konačnog bića vode do granice vječnog Bića. Toma je pomogao Edith Stein u dozrijevanju i oblikovanju njezinog filozofskog i kršćanskog angažmana. U susretu s njim ona je postala ono što je Edmund fusserl izrazio riječima: »Ona promatra s visokog brda jasnoću i daljinu obzora u njegovoj divnoj vidljivosti i opuštenosti, a istodobno posjeduje i obrat, obrat u unutrašnjost i perspektive vlastitog Ja.«*^

Preveo: *Alojz Mudrinić*

" Nav. dj., 21, bilj. 33.

" Citirano u bilj. 3, str. 139.